

TURLI NOSITUATIV VAZIYATLARDA UMUMIY QARORLAR QABUL QILISH

Najmiddinova Muxayyoxon Shaxobiddin qizi,
University of Business and Science nodavlat oliy ta'lim muassasasi Pedagogika va psixologiya kafedrasi o'qituvchisi

Annotatsiya. Shaxsning o'zi bajaradigan yoki foydalanmayotgan ruhiy salomatlik xizmatlari haqidagi tanlovlarni hurmat qilish sifatli qo'llab-quvvatlash belgisidir va ko'pincha ma'naviy sabablarga ko'ra, huquqlar majburiyati va natijalarni yaxshilash uchun amalga oshiriladi. Shunga qaramay, ruhiy salomatlik xizmatlari to'g'risida qaror qabul qiladigan odamlarga ma'lumot va yordam berish murakkab jarayon bo'lishi mumkin va unga turli yo'llar bilan yondashish mumkin. Bu maqsadda ikkita asosiy yondashuv «birgalikda qaror qabul qilish» va «qo'llab-quvvatlanadigan qarorlar qabul qilish» dir. Ushbu maqola ushbu yondashuvlarning har birini ko'rib chiqadi, o'xshashlik va farqli tomonlarini muhokama qiladi va ikkalasi bir-birini qanday to'ldirishi mumkinligini ko'rib chiqadi. Har bir yondashuv qo'shishi mumkin bo'lgan hissani o'rganib, biz ushbu yondashuvlarning kelajakda qo'llanilishi qarorlarning kengroq kontekstini, shu jumladan doimiy qaror qabul qilishni qo'llab-quvvatlashni qanday hisobga olishini taklif qilish orqali xulosa qilamiz; qaror qabul qilish sodir bo'ladigan xizmatlarning ko'pligi; va faol ishtirok etishni rag'batlantirish uchun zarur bo'lgan qo'llab-quvvatlovchi amaliyotlarning xilma-xilligi.

Kalit so'zlar: qaror qabul qilish, turli vaziyatlar, yondashuvlar, maqsadlar, kelajakdagi muammolarni oldindan ko'ra olish

ПРИНЯТИЕ ОБЩИХ РЕШЕНИЙ В РАЗЛИЧНЫХ НОСИТУАТИВНЫХ СИТУАЦИЯХ

Наджмиддинова Мухайёхан Шахобиддин кизи,
Университет бизнеса и науки НУЗ Преподаватель кафедры педагогики и психологии

Аннотация. Уважение выбора человека в отношении услуг психического здоровья, которыми он пользуется или не пользуется, является признаком качественной поддержки и часто делается по моральным соображениям, для обеспечения соблюдения прав и улучшения результатов. Однако предоставление информации и поддержки людям, принимающим решения об услугах по охране психического здоровья, может быть сложным процессом, и к нему можно подходить разными способами. Двумя основными подходами к этой цели являются «совместное принятие решений» и «поддерживаемое принятие решений». В этой статье рассматривается каждый из этих подходов, обсуждаются их сходства и различия, а также рассматривается, как они могут дополнять друг друга. Исследуя вклад, который может внести каждый подход, мы в заключение предлагаем, как будущие применения этих подходов могут учитывать более широкий контекст решений, включая непрерывную поддержку принятия решений; количество сервисов, где происходит принятие решений; и разнообразие вспомогательных практик, необходимых для поощрения активного участия.

Ключевые слова: принятие решений, различные ситуации, подходы, цели, предвидение будущих проблем.

GENERAL DECISION-MAKING IN DIFFERENT NOSITUATIVE SITUATIONS

Najmiddinova Mukhayokhan Shakhobiddin kizi,
University of Business and Science is a non-state higher education institution Teacher of the Department of Pedagogy and Psychology

Abstract. Respecting a person's choices about the mental health services they do or do not use is a hallmark of quality support and is often done for moral reasons, to enforce rights and to improve outcomes. However, providing information and support to people making decisions about mental health services can be a complex process and can be approached in many ways. Two main approaches to this end are "shared decision-making" and «supported decision-making». This article examines each of these approaches, discusses their similarities and differences, and considers how the two can complement each other. Exploring the contribution that each approach can make, we conclude by suggesting how future applications of these approaches can take into account the wider context of decisions, including continuous decision support; the number of services where decision-making takes place; and the variety of supportive practices needed to encourage active participation.

Key words: decision-making, different situations, approaches, goals, foreseeing future problems

Kirish. So'nggi o'n yilliklarda tanlovlarini hurmat qilish siyosati, odatda, ba'zi istisnolardan tashqari,

ulardan foydalanadigan odamlarning xohish-irodasi va afzalliklariga ko‘proq ustunlik beradi. Mohiyatan, qarorlar kasbiy faoliyatning barcha sohalariga, funksiyalariga aloqador sanalib, uning sifatiga sezilarli ta‘sir etuvchi muhim omillar masalasida ko‘plab zamonaviy tadqiqotlar amalga oshirilgan. Qarorlar asosan, faoliyat sikli davomida qabul qilinib, u shaxsga tegishli fikrlash uslubi va zaruriy vaziyatlarga nisbatan munosabat bildirish holatidanamoyon bo‘ladi. Psixologik yondoshuvlarga muvofiq, qaror qabul qilish bir tomondan kognitiv, tartibga soluvchi, kommunikativ xarakterga ega bo‘lsa, ikkinchi tomondan esa, shaxsning biron sohadaagi keyingi harakatlari uchun asos bo‘luvchi ijtimoiy-psixologik hodisa sanaladi. P.V.Terelyanskiyning aytishicha, qaror qabul qilish hodisasi - bu turli sharoitlarda qarorlarni ishlab chiqish va ularni amalga oshirishning uzluksiz tizimidir. Ya‘ni, biror dolzarb muammoni hal qilish bo‘yicha, ko‘plab harakatlar yo‘nalishlaridan birini tanlash jarayoni hisoblanadi. Boshqaruv qarorlarining muhim ijtimoiy-psixologik xususiyati shundaki, ular favqulodda holat yuzaga kelganda, tizimning haqiqiy holati va kutilayotgan yangi holat o‘rtasidagi farqlarni baholashga keng imkon beradi. Bu so‘nggi 30 yil ichida «tiklanishga yo‘naltirilgan» amaliyotning o‘shida yaqqol ko‘rinib turibdi, bu yordamga muhtoj odamlarning o‘zlari uchun qaror qabul qilish huquqini ta‘kidlaydi. Biroq, nazariy asoslar va siyosat darajasida qo‘llab-quvvatlash mavjudligiga qaramay, bu qarashlar amalda qay darajada amalga oshirilayotgani unchalik aniq emas. Aytish joizki, xizmatlar hali ham tanlovlarini hurmat qilish modeliga tayanadi, bunda hukmron qaror qabul qiluvchi sifatida joylashadi. Bundan tashqari, ruhiy zo‘ravonlik aralashuvining kuchayishining ba‘zi bezovta qiluvchi belgilari mavjud.

Ba‘zi yuqori daromadli mamlakatlarda, so‘nggi o‘n yilliklarda siyosatchilar, xizmat ko‘rsatuvchi foydalanuvchilar, xizmat ko‘rsatuvchi provayderlar va boshqalar o‘rtasida iste‘molchilarning o‘z g‘amxo‘rligi bo‘yicha qarorlar qabul qilishni rag‘batlantirishga qiziqish ortib borayotganini aytish o‘rinli ko‘rinadi. Ushbu siljish uchun bir nechta omillar mavjud, jumladan: odamlarni o‘z qarorlarini qabul qilishga jalb qilish axloqiy majburiyat ekanligiga ishonish; inson huquqlariga hurmatni oshirish va ruhiy salomatlik muammosi bo‘lgan odamlarning teng imkoniyatlarini oshirish natijalarni yaxshilaydi. Iste‘molchilarning qarorlarini qabul qilishni rag‘batlantirishning ikkita mashhur yondashuvi “birgalikda qaror qabul qilish” va “qo‘llab-quvvatlanadigan qarorlar qabul qilish” dir.

V.V.Redkoga ko‘ra, inson tomonidan qabul qilingan turli qarorlar quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- Yo‘naltiruvchi ya‘ni, tashkiliy qarorlar faoliyatning maqsad va vazifalarini belgilaydi;
- Tashkil etuvchi va muvofiqlashtiruvchi, qarorlar ishtirokchilarning o‘zaro munosabatlari tartibini belgilaydi;
- Ta‘minlovchi, ya‘ni qarorlarda ularni amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan resurslarning turlari va miqdori ko‘rsatiladi.

– Rag‘batlantiruvchi, ya‘ni qarorlar ishtirokchilarni qanday mukofotlashni belgilovchi hodisa.

“Birgalikda qaror qabul qilish” deganda, qarorlar qabul qilishda hamkorlikda qaror qabul qilish jarayonida ishtirok etish uchun o‘rganishi mumkin bo‘lgan ko‘nikma va amaliyotlar to‘plami tushuniladi, garchi aniq ta‘riflar muhokama qilinsa ham, jarayon turli kontekstlarda va turli qarorlar uchun turlicha qo‘llanilishi mumkin. Birgalikda qaror qabul qilish ko‘plab sohalarida keng qo‘llaniladi.

«Qo‘llab-quvvatlanadigan qarorlar qabul qilish» - bu faoliyat natijasida paydo bo‘lgan g‘oya. Bu shunchaki qo‘llab-quvvatlash bilan qabul qilingan qarorlarga, xususan, qonuniy tan olingan qarorlarga ishora qiladi. Bir so‘z bilan aytganda, qo‘llab-quvvatlangan qarorlar qo‘llab-quvvatlash huquqiga ega va hayotlari bo‘yicha tanlovlarni amalga oshirish degan g‘oyani ilgari suradi. Qo‘llab-quvvatlanadigan qarorlarni qabul qilish hokimiyat, stigma, kamsitish va inson huquqlari masalalari, xususan, ilgari surilgan konsensual bo‘lmagan psixiatrik aralashuvni qo‘llash muammolari bilan bog‘liq ko‘rinadi. Biroq, kontseptsiya ruhiy salomatlik bo‘yicha qarorlardan tashqari tanlovlarga taalluqlidir va uy-joy, moliya, munosabatlar va boshqalar bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Shunga qaramay, qo‘llab-quvvatlanadigan qarorlar qabul qilish g‘oyasi ruhiy salomatlik kontekstida tobora ko‘proq qo‘llanilmoqda, buning uchun amaliy ilovalar shaxsiy advokatlik xizmatlarini, oldindan ko‘rsatmalarni va tayinlangan vakillik sxemalarini o‘z ichiga oladi. Biz ushbu maqola davomida ushbu atama bilan bog‘liq bo‘lgan g‘oyalar va amaliyotlar doirasini tavsiflash uchun qo‘llab-quvvatlanadigan qaror qabul qilishning «yondashuvi» atamasidan foydalanamiz.

Ko‘p holatlarda, qarorlar ma‘lum darajada xavf hissi bilan qabul qilinadi. Shu bois, tavakkal qilish ko‘nikmasi pastroq bo‘lgan shaxslarda, qarorlarni qabul qilish istagi uzoqroq kechadi hamda unga ketadigan vaqt ham shunga munosib ravishda bo‘ladi. Bundan tashqari, sohaga tegishli qarorlarni qabul qilishda, tajribali shaxslar qo‘shimcha ma‘lumotlar to‘plash, kutilayotgan vaziyatlarni muhokama qilish, qarorlarni tanlash va ularni o‘z tajribasida ularni sinab ko‘rish kabi harakatlarni amalga oshiradi. Biroq, ayrim kishilar qarorlarini qabul qilishda ayrim xatoliklarga yo‘l qo‘yadilar.

A.I.Orlov o‘zining “Boshqaruv qarorlarini qayta ishlash usullari va nazariyasi” monografiyasida, turli shaxslar tomonidan qaror qabul qilishda, yo‘l quyiladigan xatoliklar sababini quyidagilar bilan

tavsiflaydi:

- Qaror tayyorlashda vaqtning cheklanganligi;
- Vazifaga oid ma'lumotning yetishmasligi;
- Muammoni aniqlashda tajribaning yetarli emasligi va hokazo.

Aytish joizki, qarorlarni qabul qilish nafaqat oldindan tayyorgarlikka balki, rahbar shaxsining bilim va ko'nikmalari, shaxsiy tajribasi, boshqaruv sohaga bo'lgan kompetensiyalariga ham uzviy bog'liqdir. Ana shundagina, qabul qilingan har qanday qarorlar o'z kuchiga ega bo'ladi va boshqaruv samaradorligiga keng ta'sir etadi.

Birgalikda va qo'llab-quvvatlanadigan qarorlar qabul qilish alohida-alohida, lekin parallel ravishda rivojlandi, ular o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarga nisbatan kam e'tibor berildi. Bizning maqolamiz umumiy va qo'llab-quvvatlanadigan qarorlar qabul qilishning belgilovchi xususiyatlarini tasvirlashga qaratilgan. Biz ikkalasi o'rtasidagi o'xshashlik va farqlarni muhokama qilamiz va iste'molchilarning o'z taqdirini o'zi belgilash strategiyasi sifatida bir-birini to'ldirishi mumkin bo'lgan fikrlarni ko'rib chiqamiz.

Birgalikda qaror qabul qilish. Birgalikda qaror qabul qilish imkoniyatini oshirish uchun jarayon sifatida mashhur bo'ldi. Ushbu jarayon qanday ko'rinishi va o'z ichiga olishi mumkinligini tavsiflovchi bir qator modellar mavjud, ammo keng ma'noda tarafdorlar qaror eng tegishli dalillar va iste'molchining shaxsiy imtiyozlari va qadriyatlar bilan ma'lum qilinganda optimal qaror qabul qilish sodir bo'ladi, deb ta'kidlaydilar. Edvards va Elvin ma'lumotlariga ko'ra, haqiqiy qarorni kim qabul qiladi degan savol qaror qabul qilish jarayonlarida ishtirok etayotgan ikkala tomonning harakatlaridan kamroq ahamiyatga ega. Bu jarayonlar qaror qabul qilish zarurati va hamkorlikning afzalliklari haqida dastlabki muhokamani o'z ichiga oladi; tegishli variantlar, shu jumladan potentsial zararlari va foydalar to'g'risida dalillar, shuningdek, ushbu natijalar bo'yicha shaxsiy imtiyozlar va qadriyatlarni muhokama qilish va takroriy muhokama qilish; va ushbu umumiy ma'lumotni qaror yoki tanlovga integratsiya qilish. Qaror qabul qilish vositalari potentsial foydalari va zararlari ehtimoli haqida dalillarga asoslangan ma'lumotlarni uzatuvchi vositalardir. Shuningdek, ular foydalanuvchilarni ushbu potentsial natijalarga nisbatan o'zlarining shaxsiy qadriyatlarini va afzalliklarini hisobga olishga taklif qilishadi va bunda umumiy qaror qabul qilishni osonlashtirish uchun mo'ljallangan.

XULOSA

Qaror qabul qilish jarayoni va boshqaruv qarorlarining o'ziga xosliklari masalasi, rus psixologiyasida boshqaruv psixologiyasi fani yutuqlari bilan keng tadqiq etilgan. Shu bois, bunday holatlar biz uchun, o'rganilayotgan muammo yuzasidan eng ilg'or yondoshuv va konsepsiyalarni ajratib olishga keng imkon berdi. Mamlakatimiz olimlari ham bu borada o'ziga xos maktablar yaratgan bo'lib, unda asosiy masala rahbar shaxs va uning boshqaruvdagi imkoniyatlari, rahbar shaxsining kabi, shaxslilik sifatleri, zamonaviy rahbar imijini shakllantirish, boshqaruv faoliyatining akmeologik jihatlari kabilarga ko'proq qaratilgan. Bundan tashqari, qaror qabul qilish jarayonida shaxsning irodaviy sifatleri, hissiy sohasi, ijtimoiy intellekti, kasbiy motivatsiya darajasi, shaxsning innovatsion yetakchiligi kabi psixologik unsurlarning roli ham batafsil yoritilgan. Yuqorida amalga oshirilgan nazariy ma'lumotlarning tahlilidan kelib chiqib, mazkur bob yuzasidan quyidagi xulosalarga kelishimiz mumkin.

- Qaror qabul qilish – bu nafaqat biror bir ahamiyatga molik maqsadni amalga oshirish balki, taqdirni belgilash, natijani kutish, yangi imkoniyatlarni rejalashtirish yoki uni amalga oshirishni nazorat qilishdir;
- Qarorlar qabul qilish jarayoni – qator ijtimoiy fanlarning o'rganish ob'ekti sanalib, unda ijtimoiy-psixologik, iqtisodiy, falsafiy, soitsiologik, pedagogik bilimlarning integratsiyasi yuz beradi;
- Qaror qabul qilish – ijtimoiy hodisa, kognitiv faoliyat natijasi, inson funksional faoliyatining mahsuli, samarali boshqaruv faoliyati uchun xos bo'lgan metakognitiv jarayon. Metakognitiv jarayon - oddiy vazifalar yoki vaziyatlar uchun emas, birgalikdagi ham hamkorlikdagi harakatlar uchun javobgardir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

Ajzen I. The social psychology of decision making // Social psychology: Handbook of basic principles. – 1996. – C. 297 - 325.

Alison L., Thompson L. Military maximizers: examining the effect individual differences in maximization on military decision-making // Personality and Individual Differences. – 2020. – T. 163. – C.110.

Bandura A. Self-efficacy. The exercise of control / A. Bandura. – New York: Freeman and Co., 1997. – 604 p.

Beach L.R., Connolly T. The psychology of decision making: People in organizations. – Sage Publications, 2005. – 131 p.

Britt T. W. Military Life: Military performance. – ABC-CLIO, 2006. – T. 1. – 248 p.

Chase V. M. Visions of rationality / V. M. Chase, R. Hertwig, G. Gigerenzer // Trends in Cognitive Sciences, 1998, V. 2, № 6. PP. – 206 - 214.